

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРІЕ

ИЗСЛЕДВАННЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕСЕТИ

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА РОБОТА СЕРЕД БОЛГАРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 20-Х — 30-Х РР. ХХ СТ.

Ада Дізанова

20-ті роки ХХ ст. з повним правом можна вважати періодом не лише українського ренесансу, а й національно-культурного відродження національних меншин, які проживали на території України, зокрема болгарського відродження. Однією з основних причин національного відродження стала політика коренізації, яка здійснювалась радянською владою у 20-х — 30-х рр. ХХ ст.

Політика коренізації розглядалася керівниками радянської держави як одна з важливих умов розв'язання завдань радянського національно-державного будівництва. Основний зміст цієї політики полягав у залученні корінного населення до державного й господарського будівництва, врахуванні національних чинників у справі комплектування кадрів партійного і державного апарату, громадських організацій; запровадженні в усіх установах української мови; організації мережі шкіл, вищих навчальних закладів, видавничої справи українською мовою; вивченні національних обрядів і звичаїв населення, його соціально-політичних та історико-побутових умов життя, розвитку української культури¹.

В УСРР коренізація здійснювалась у першу чергу у формі українізації. Разом з тим створювалися умови для культурного й духовного розвитку національних меншин. Президія ВУЦВК, Раднарком УСРР, республіканські наркомати прийняли більше 100 постанов організаційного, правового, економічного, культурно-освітнього характеру, які були націлені на задоволення інтересів і потреб неукраїнського населення. У 1923 р. була утворена Центральна комісія у справах національних меншин при Президії ВУЦВК. До складу комісії від болгарського населення України ввійшов Серафім Мицев, а з вересня 1925 р. — Генко Кристєв. У жовтні 1924 р. при Центральній комісії у справах національних меншин було створене Центральне болгарське бюро на чолі з Д.Первановим².

Розпочали свою діяльність губернські бюро й окружні комісії національних меншин. Одеське губернське бюро складалось з трьох осіб — представники єврейської, болгарської і німецької націй³. При президіях Одеського, Мелітопольського, Первомайського і Бердянського окружних виконкомів у 1924-1925 рр. були створені бюро національних меншин, які мали болгарські секції. Одеську окружну комісію очолив Л. Раєвський. Він був одночасно завідуючим болгарським бюро Одеського губернського комітету партії. Губернське бюро й окружні комісії розгорнули роботу щодо підготовки національних кадрів, розбудови мережі освітніх закладів та культурно-освітніх установ тощо.

На наш погляд, значну роль у розгортанні роботи серед національних меншин, зокрема болгарської меншини, відіграли національні райони та ради. О. В. Гонтар характеризує національні райони та національні сільські ради як форму культури — національно — адміністративної автономії у межах Української республіки⁴.

Законодавчою базою проведення національного районування стала постанова Раднаркому УСРР «Про виділення національних районів і рад», утверджена ІУ сесією ВУЦВК УПІ скликання у лютому 1925 р. Для створення національних адміністративно — територіальних одиниць встановлювались пільгові умови: норма кількості жителів, необхідна для виділення звичайних районів, становила 25-45 тис. жителів, для національних районів вона знижувалась до 10 тис. Для національних рад норма знижувалась з 1 тис. до 500 жителів⁵.

З ініціативи Центральної комісії у справах національних меншин були створені Романівський і Цареводарівський національні райони (на території сучасної Запорозької області). Комісія доручила також завідуючому болгарською секцією при Одеському окружному виконавчому комітеті Л. В. Раєвському прискорити роботу щодо створення адміністративних національних болгарських одиниць в Одеській окрузі, у зв'язку з чим у 1925р. був створений третій Великобуялицький болгарський національний район⁶. У 1927 р. — четвертий Вільшанський (теж на території Одеської округи). Пізніше райони були перейменовані: Романівський став називатися Коларовським, Цареводарівський — Ботієвським, Великобуялицький — Благоївським⁷.

У 1925 р. в Україні почалося створення болгарських національних рад. На 1 квітня 1925 р. у болгарських селах Одеської, Мелітопольської, Первомайської округ існувало 25 сільських рад. У квітні 1926 р. їх налічувалось вже 44. З 98 448 жителів, які проживали на території болгарських сільрад, 92 347 складали болгарини⁸. Болгарські національні сільради були створені також у Криму і одна сільрада — Парканська — у Молдавській АСРР.

На 1926 р. національними радами було охоплено 91,9 % болгар. Це був найвищий показник серед національних меншин. Наприклад, у шведів він становив 90 %, у греків — 88,2 %, німців — 78 %, поляків — 31 %, у

молдаван (без урахування АМРСР) — 33 %, євреїв — 13,7 %⁹. На наш погляд, створення національних районів та рад мало певні позитивні наслідки. Представники національних меншин прилучались до суспільного життя, діловодство здійснювалось мовою, зрозумілою для більшості населення, розгорнулася робота щодо ліквідації неписьменності рідною мовою, створено мережу освітніх закладів та культурних установ. Проводились безпартійні конференції робітників та селян національних меншин, жіночі конференції, створювались громадські організації тощо.

Однак у діяльності болгарських національних районів та рад було чимало проблем, бракувало кадрів. Навіть у 1930 р. в окремих радах листування велось російською та українською мовами. Підготовка кадрів здійснювалась повільно. У Катеринославі була створена болгарська радпартшкола, яка пізніше була переведена до Одеси. Вона здійснювала підготовку національних кадрів для різних установ¹⁰.

Досить гостро стояла проблема щодо забезпечення болгарських установ, освітніх закладів болгарською літературою. Ситуація почала мінятися лише з 1926 р. У цей час Державне видавництво національних меншин в Україні починає видавати літературу мовами національних меншин, зокрема болгарською. Друкувалася суспільно-політична, соціально-економічна, науково-популярна, навчальна, художня література. Потреби болгарського населення України значною мірою задовольнялися болгарським сектором Всеукраїнського відділення Центрального видавництва (Центрвидаву). У 1926 — 1932 рр. він опублікував 227 найменувань книг загальним накладом більше 550 тис. примірників. Болгарська література видавалася також Партійним видавництвом (Партвидавом) ЦК КП(б)У, Державним видавництвом УСРР¹¹.

Література проходила жорстку цензуру. Чимало підручників, посібників, підготовлених різними авторами, були відхилені цензурними органами. Наприклад, читанка «Другарче», підготовлена Д. Димитровим, не була рекомендована до друку через те, що «не підходить для шкіл»¹². Таке формулювання нерідко використовувалось у тих випадках, коли література носила аполітичний характер або ж «антирадянську» направленість. Болгарська література часто піддавалась критиці за те, що «оспіває кулака та кулацьке господарство»¹³.

Важливим напрямком роботи серед болгарського населення було поширення освіти. У болгарських районах при виконкомах створювались відділи народної освіти, головним завданням яких було створення шкіл. У 1924 р. розпочали роботу 43 болгарські школи, у 1925 р. їх налічувалось вже 74¹⁴. В Одеській окрузі було відкрито 10 болгарських шкіл¹⁵. У 1926-1927 рр. 71,8% болгар України мали можливість навчатися рідною мовою.

Відкривалися пункти ліквідації неписьменності для дорослого населення. У 1924 р. такий пункт був створений у Херсоні. У 1929 р. Благоївський район оголосив себе ударним у справі ліквідації неписьменності, однак ні

кадрів, ні підручників, ні методичної літератури не було. Питання щодо ліквідації неписьменності рідною мовою вирішувались дуже повільно.

У болгарських районах відкривалися бібліотеки, клуби, хати-читальні, райсільбуду тощо. У містах організацією культурно-просвітницької роботи серед національних меншин займалися інтернаціональні клуби. Плідну роботу розгорнула болгарська секція Центрального інтернаціонального клубу народів Заходу та Сходу, відкритого в Одесі у 1925 р.¹⁶ Проте робота у таких установах була надмірно політизована. Перевага віддавалася організації політичних диспутів, так званих політичних судів, читанню лекцій і доповідей на політичні теми, проведенню заходів, присвячених річницям революційних свят тощо. Населення виявляло неабияку активність, прагнуло вивчати історію, культуру, зберігати народні звичаї та традиції.

Однак та робота, яка розгорнулася в межах національних районів та національних рад, у культурно-освітніх установах національних меншин, не вписувалась у плани більшовицького керівництва, яке побоювалося етнічного сепаратизму. Тому у 30-х роках починається поступове згорання політики коренізації, скорочується кількість національно-культурних осередків, ліквідовуються національні райони та ради, незабаром розпочинаються масові репресії, спрямовані проти так званих «націоналістів».

ПРИМІТКИ

¹Чехович В.А. Державно — правові питання українізації в 20-х роках// Минуле України: відновлені сторінки. — К.,1991. — С.96.

²Дихан М.Д. Българската съветска партийна школа в Днепропетровск и Одесса — огнище за марксистско-ленинска просвета (1924-1930 гг.)// Исторически преглед. — 1970. — № 1 — 2. — С. 156-178; Дихан М.Д. Болгари — політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924 — 1929 рр. — К., 1973. — С.39, 40, 45-46.

³ЦДАВО України. — Ф.1. — Оп.2. — Спр.995. — Арк.8 зв.; Спр.1543. — Арк..180.

⁴Гонтар О.В. Деякі питання міжнаціональних відносин на Україні в 20-ті роки // УІЖ. — 1991. — № 7. — С.128.

⁵Глинский А.Б. Национальные меньшинства на Украине. — Харьков — Киев, 1931. — С.30.

⁶ЦДАВО України. — Ф.1. — Оп.2. — Спр.3278. — Арк.13; Спр.3903. — Арк.30.

⁷Кирязов И.В. Национально — государственное строительство в болгарских селах юга Украины в 20 — 30-х гг. // Тезисы первой обл. ист. — краев. конфер., посв. 200 — летию г. Одессы «Воспитание историей», 27-28 июня 1989г. — Одесса, 1989. — С. 138.

⁸Дихан М.Д. Болгари — політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924 — 1929 рр. — К., 1973. — С. 47.

⁹Первое Всеукраинское совещание по работе среди нацменьшинств. — 8-11 января 1927 года. Стенографический отчёт, резолюции, постановления и материалы. — Харьков, 1927. — С.28.

¹⁰Глинский А.Б. Национальные меньшинства на Украине. — Харьков — Киев, 1931. — С.34 — 35.

¹¹Павленко В.В. Державне видавництво національних меншостей в УРСР: духовне спілкування українського і болгарського народів // Міжнародні зв'язки України і наукові пошуки і знахідки. — Вип.1. — К., 1991. — С.91-92.

¹²ЦДАВО України. — Ф. 177. — Оп.1. — Спр.1055. — Арк. 115.

¹³Глинский А.Б. Национальные меньшинства на Украине. — Харьков — Киев, 1931. — С.72 — 73.

¹⁴Дихан М.Д. Болгари — політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924 — 1929 рр. — К., 1973. — С.131.

¹⁵ЦДАВО України. — Ф.1. — Оп.5. — Спр.659. — Арк. 35, 36; Спр.683. — Арк.26.

¹⁶ДАОО (Державний архів Одеської області). — Ф. Р-134. — Оп.1. — Спр.1607. — Арк.10.